

Α. Δ. ΔΕΛΗΜΠΑΣΗ

“ΨΑΛΛΑΤΕ ΣΥΝΕΤΩΣ,,

ΔΙΑΤΙ ΔΕΝ ΕΠΙΤΡΕΠΕΤΑΙ
Η ΕΝΟΡΓΑΝΟΣ ΛΑΤΡΕΙΑ

« Μὴ διὰ κιθαρῶν »

Μ. Ἀθανάσιος

ΑΘΗΝΑΙ
1982

ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΑΤΕΡΑΣ

Πῶς πρέπει νά λατρεύωμεν τόν Θεόν οἱ Χριστιανοί; Ἐνευ μουσικῶν ὀργάνων, ἢ μετὰ μουσικῶν ὀργάνων;

Τήν ὀρθήν ἀπάντησιν ἐπὶ τοῦ θρησκευτικοῦ τούτου ἐρωτήματος θά τήν λάβωμεν μόνον ἀπό τοὺς ἁγίους Πατέρας. Ἡ Θρησκεία μας ὀνομάζεται Χριστιανισμός, ἢ ἄλλως Ἐκκλησία, ἢ Ὁρθόδοξος Χριστιανική Ἐκκλησία, ἢ ἀπλῶς Ὁρθοδοξία. Ἡ Θρησκεία ἡμῶν τῶν Ὁρθόδοξων Χριστιανῶν εἶναι ἀποδεδειγμένως ἡ ἀληθινή Θρησκεία. Ἡ ἀληθινή αὕτη Θρησκεία ἀπεκαλύφθη παρὰ τοῦ ἀληθινοῦ καὶ ἁγίου Θεοῦ καὶ διδάσκεται εἰς τὸν κόσμον διὰ τῶν Ἀγίων Του. Ὁ Ἀπόστολος Πέτρος λέγει ὅτι τήν Θρησκείαν μας «ἐλάλησαν ἅγιοι Θεοῦ ἄνθρωποι»¹. Ὅτι διδάσκουν οἱ Ἅγιοι, αὐτὸ εἶναι Ὁρθοδοξία. Διότι οἱ Ἅγιοι ὠμίλησαν ὄχι κατὰ τήν ἀνθρωπίνην γνώμην των, ἀλλὰ «φερόμενοι» «ὑπὸ Πνεύματος Ἁγίου», γράφει ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος τοῦ Θεοῦ². Οἱ Ὁρθόδοξοι Χριστιανοὶ βασίζονται ἐπὶ τοῦ θείου λόγου τῶν Ἀγίων. Ἀκόμη καὶ αὐταὶ αἱ Τοπικαὶ καὶ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι τῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας τὸν λόγον τῶν Ἀγίων εἶχον ὡς δάσιν³.

Ἀντιθέτως, ὅτι διαφωνεῖ πρὸς τὸν λόγον τῶν Ἀγίων τοῦ Θεοῦ, εἶναι ἀποδεδειγμένως κακοδοξία καὶ αἵρεσις, δηλαδὴ ψεῦδος. Ἡ αἵρεσις ρίπτει τὸν ἄνθρωπον εἰς πνευματικὸν «σκότος»⁴ καὶ τὸν ὀδηγεῖ «εἰς τὴν ἀπώλειαν»⁵. Ὅσοι ἐκ τῶν ἀνθρώπων δὲν δέχονται τὸν λόγον τῶν ἁγίων Πατέρων, δὲν εἶναι τοῦ Θεοῦ. Ὅσοι δὲν νοοῦν τὴν Ἁγίαν Γραφήν, ὅπως τὴν ἐρμηνεύουν οἱ ἅγιοι Πατέρες, δὲν εἶναι Ὁρθόδοξοι. Ὅσοι ἐπικρίνουν τὴν διδασκαλίαν τῶν ἁγίων Πατέρων, δὲν εἶναι ἀληθινοὶ Χριστιανοί. Ὅσοι κατηγοροῦν τοὺς ἁγίους Πατέρας καί, ἀντὶ τῆς θείας ἀληθείας, ὑποστηρίζουν διαφόρους ἰδίαις ἢ ξέναις γνώμας, εἶναι ἐχθροὶ

τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν Ἁγίων Του. Ὅταν δὲ οἱ ἐχθροὶ οὗτοι θέλουν καὶ νὰ διδάσκουν καὶ νὰ ὀδηγοῦν ἄλλους, τότε αὐτοί, λέγει ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, «ὀδηγοὶ εἰσι τυφλοὶ τυφλῶν»⁶. «Τυφλὸς δὲ τυφλὸν ἐὰν ὀδηγῆ, ἀμφότεροι εἰς βόθυνον πεσοῦνται»⁷.

Οἱ Ὀρθόδοξοι Χριστιανοὶ δὲν πρέπει νὰ ἀκούωμεν τοὺς κακοὺς τούτους διδασκάλους καὶ ὀδηγούς. Οὔτε νὰ τοὺς ἀκολουθῶμεν, ἔστω καὶ ἂν ὑποκρίνονται τὸν ἄνθρωπον τῆς Θρησκείας. Ἐπὶ τούτου, ὁ Θεὸς μᾶς ἔδωκεν εἰδικὴν καὶ προστακτικὴν ἐντολήν. «Προσέχετε», εἶπεν ὁ Χριστός, «ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ὑμᾶς ἐν ἐνδύμασι προβάτων, ἔσωθεν δὲ εἰσι λύκοι ἀρπαγες»⁸. Καὶ ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος ἐρμηνεύει. Οἱ Χριστιανοὶ ὀφείλομεν νὰ φυλασσώμεθα ἔχι ἀπὸ «τοὺς φανεροὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ (ἀπὸ) τοὺς κρυπτομένους ἐχθροὺς» τῆς πίστεως⁹. Μακράν, λοιπόν, ἀπὸ τοὺς ψευδοδιδασκάλους καὶ προσοχὴ εἰς ὅ,τι διδάσκουν οἱ ἅγιοι Πατέρες.

Τὶ λέγουν οἱ Ἅγιοι τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοῦ ζητήματός μας; Πῶς θέλει ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός νὰ τὸν λατρεύωμεν; Μετὰ μουσικῶν ὀργάνων, ἢ ἄνευ μουσικῶν ὀργάνων;

«ΜΗ ΔΙΑ ΚΙΘΑΡΩΝ»

«Μὴ διὰ κιθαρῶν», λέγει ὁ ὑπέρμαχος τῆς Ὀρθοδοξίας Μ. Ἀθανάσιος¹⁰. Δηλαδή, «φάλατε τῷ Θεῷ»¹¹, ἀλλ' ἔχι μὲ μουσικὰ ὄργανα. «Τουτέστι, ψαλτήριον, κιθάραν, λύραν καὶ τὰ λοιπά»¹² τοιαῦτα ὄργανα, παλαιότερα καὶ νεώτερα. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν δὲν χρησιμοποιοῦνται μουσικὰ ὄργανα¹³. «Κιθάρα περιήρηται (ἀψηρέθη)», καὶ «οὔτε τύμπανον» ἔχει «ἐν χερσίν»¹⁴ ὁ λατρεύων τὸν Θεὸν Χριστιανός, οὔτε ἄλλα παρόμοια. Ἄνευ καθεν ἢ Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ δὲν μεταχειρίζεται μουσικὰ ὄργανα εἰς τὴν λατρείαν. Ἡ ὀρθόδοξος λατρεία τοῦ Θεοῦ ἄνευ μουσικῶν ὀργάνων ἀποτελεῖ ἐξ ἀρχῆς σταθερὰν ἐκκλησιαστικὴν πρᾶξιν καὶ διδασκαλίαν τῶν Ἁγίων¹⁵. Διότι τοῦτο εἶναι θέλημα Θεοῦ¹⁶ ἀπὸ τὴν παλαιὰν ἡδὴ ἐποχὴν¹⁷.

ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΕΠΟΧΗΣ

Ἡ λατρεία τοῦ Θεοῦ διὰ μουσικῶν ὀργάνων ἀνήκει εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Τότε ἐπετρέπη παρὰ Θεοῦ ἡ ἐνόργανος λατρεία. Διότι λέγει ὁ θεῖος νόμος: «Ἀνεῖτε τὸν Θεόν»¹⁸ «ἐν ἤχῳ σάλπιγγος»¹⁹, «ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρα»²⁰, «ἐν τυμπάνῳ καὶ χορῷ»²¹, «ἐν χορδαῖς καὶ ὀργάνῳ»²², «ἐν κυμβάλοις εὐήχοις»²³, «ἐν κυμβάλοις ἀλαλαγμοῦ»²⁴. Δηλαδή, διὰ πολλῶν καὶ διαφόρων μουσικῶν ὀργάνων. Προσέτι, ἐνομοθετήθη τότε καὶ ἡ αἱματηρὰ λατρεία διὰ θυσιῶν ζώων. Διότι λέγει πάλιν ἡ Ἁγία Γραφή πρὸς τὸν τότε Ἰσραὴλ: Ὁ θυσιάζης εἰς τὸν Θεόν «ἀμνοὺς ἐνιαυσίους (ἐνὸς ἔτους) ἀμώμους»²⁵ καὶ «μόσχον ἐκ βοῶν ἄμωμιον»²⁶ καὶ «κρίους»²⁷, καὶ ἄλλα ζῷα.

Διατί κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐνομοθετήθη ἡ ἐνόργανος καὶ αἱματηρὰ λατρεία; Κατὰ συγκατάβασιν ἐγένετο τοῦτο, διὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν τότε ἀνθρώπων. Ἐπειδὴ, λέγει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, εἶδεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς νὰ αὐτομολοῦν πρὸς τὰ εἰδῶλα καὶ νὰ ρέπουν πρὸς τὴν εἰδωλολατρικὴν λατρείαν, διὰ τοῦτο «ἐπέτρεψε τὰς θυσίας» ζώων²⁸. «Μαίνεσθε», εἶπε πρὸς αὐτούς, καὶ φέρεσθε πρὸς τὰ εἰδῶλα «καὶ βούλεσθε (θέλετε) θύειν (νὰ θυσιάζετε ζῷα)»²⁹. «Οὐκοῦν (λοιπόν), κἂν ἐμοὶ θύετε»³⁰. Δηλαδή, καὶ εἰς ἐμὲ τὸν ἀληθινὸν Θεὸν δύνασθε νὰ θυσιάζετε ζῷα.

«Καὶ τὰ (μουσικὰ) ὄργανα δὲ ἐκεῖνα διὰ τοῦτο» ἐπετρέπησαν «τότε», λέγει πάλιν ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος³¹. Ἦτοι διὰ «τὴν ἀσθένειαν αὐτῶν»³², «διὰ τὴν παχύτητα τῆς διανοίας αὐτῶν»³³ καὶ διότι πρὸ ὀλίγου εἶχον ἀποσπασθῆ ἐκ τῶν εἰδώλων³⁴. Ὅπως «τὰς θυσίας (ζώων) συνεχώρησεν» ὁ Θεός, «οὔτω καὶ ταῦτα (τὰ μουσικὰ ὄργανα) ἐπέτρεψεν»³⁵. Ἐπέτρεψεν αὐτὰ κατὰ συγκατάβασιν. «Συγκαταβαίνων αὐτῶν τῇ ἀσθενείᾳ (εἰς τὴν ἀσθενείαν των)»³⁶, καὶ διὰ νὰ ἀφυπνίσῃ τὸ «δάναισον αὐτῶν καὶ ράθυμον»³⁷. Δι' αὐτὸ ἀνεκέρασε «τῷ πόνῳ τῆς προσεδρίας τὸ ἡδὺ τῆς μελωδίας». Ἦτοι ἀνέμειξε τὸν κόπον ἐκ τῆς παραμονῆς εἰς τὸν Ναὸν μὲ τὸ γλυκὺ καὶ ἑλκυστικὸν τῆς ἐνοργάνου μελωδίας³⁸.

ΛΑΤΡΕΙΑ ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ

Ἐπειδὴ ἡ ἐνόργανος καὶ αἱματηρὰ ἐκείνη λατρεία ἐπετρέπη συγκαταδατικῶς, διὰ τοῦτο ἦτο καὶ περιωρισμένη. Περιωρισμένη ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ. Εἰς τὸν τόπον τοῦ Ναοῦ τῆς Ἱερουσαλήμι καὶ εἰς τὸν χρόνον τῆς ἐποχῆς τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης.

Ὁ προφήτης Μωυσῆς, λέγει ὁ Χρυσόστομος, οὐχὶ εἰς πολλοὺς χώρους, «ἀλλ' εἰς ἓνα τόπον» διέταξε νὰ λατρεύουν οἱ Ἰσραηλιταὶ τὸν Θεὸν αἱματηρῶς καὶ ἐνοργάνως³⁹. Εἰς ποῖον; Εἰς ἐκεῖνον «τὸν τόπον», τὸν ὁποῖον θὰ ἐξέλεγε «Κύριος ὁ Θεός», «ἐν μιᾷ τῶν πόλεων» Ἰσραήλ⁴⁰. «Ἐξελέξατο» δὲ «Κύριος τὴν Σιών»⁴¹, ἦτοι τὴν Ἱερουσαλήμι, ὅπου ἀνηγέρθη ὁ Ναὸς τοῦ Σολομῶντος⁴². Εἰς οὐδένα ἄλλον τόπον «τῆς οἰκουμένης» ἐπέτρεψεν ὁ Θεὸς τὴν παλαιὰν ἐκείνην λατρείαν, «ἀλλ' ἐν τοῖς Ἱεροσολύμοις (εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα) μόνον»⁴³. Ἐξω τῆς Ἱερουσαλήμι δὲν ἐπετρέπετο ἡ λατρεία αὕτη καί, ἐὰν ἐτελεῖτο ἐκτὸς ταύτης, ἦτο παρανομία, λέγουν οἱ Ἅγιοι⁴⁴.

Τοῦτο μαρτυροῦν καὶ τὰ ἀκόλουθα γεγονότα. Ἐπὶ βασιλείῳ Βαβυλωνίων Ναβουχοδονόσορος, οἱ Ἰουδαῖοι τῆς Ἱερουσαλήμι ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι εἰς Βαβυλῶνα. Τότε, «καίτοι... πολὺς ἦν (ἦτο) ἐκεῖ τόπος, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Ναὸς οὐκ ἦν, ἕμμενον μὴ θύοντες (μὴ θυσιάζοντες)»⁴⁵. Οὐτε ἐθυσίαζον ἐκεῖ, οὔτε ἐώρταζον, οὔτε ἐλάτρευον τὸν Θεὸν διὰ μουσικῶν ὀργάνων. Διὰ τοῦτο οἱ Τρεῖς Παῖδες ἐν καμίνῳ ἔλεγον πρὸς τὸν Θεὸν προσευχόμενοι: «οὐκ ἔστιν (δὲν ὑπάρχει) ἐν τῇ καιρῇ τούτῳ... θυσία, οὐδὲ προσφορά, οὐδὲ θυμίαμα, οὐ τόπος» λατρείας⁴⁶. Ὅτε δὲ οἱ Βαβυλώνιοι ἐπίεσαν τοὺς αἰχμαλώτους Ἰουδαίους νὰ ψάλουν «ἐκ τῶν ῥόδων Σιών»⁴⁷, ἐκεῖνοι ἠρνήθησαν. Καί, ἐπὶ πλέον, ἐκρέμασαν τὰ μουσικὰ αὐτῶν ὄργανα «ἐπὶ ταῖς ἰτέαις (εἰς τὰ δένδρα ἰτέας)»⁴⁸. Διὰ τί; Διότι ἐγνώριζον τὸν θεῖον «νόμον σαφῶς», ὁ ὁποῖος δὲν ἐπέτρεπε «ταῦτα ἔξω (τῆς Ἱερουσαλήμι) ποιεῖν (νὰ πράττουν)»⁴⁹. Διὰ τοῦτο ἔλεγον: «Πῶς ἄσωμεν τὴν ῥοδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλλοτρίας;»⁵⁰. Καὶ κατηρῶντο τοὺς ἑαυτοῦς των, ἐὰν τυχὸν διέπραττον αὐτὴν τὴν παρανομίαν⁵¹. Διὰ τί τότε ἔλαβον τὰ μουσικὰ ὄργανα λατρείας εἰς

τὴν ἐξορίαν; Ὅχι διὰ νὰ λατρεύουν δι' αὐτῶν τὸν Θεόν, ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν ἐνθυμοῦνται, λέγει ὁ ἱερός Χρυσόστομος⁵².

Καὶ χρονικῶς ἦτο περιωρισμένη ἡ νομικὴ ἐκείνη λατρεία. Διὰ τοῦτο διετηρήθη κατὰ τὸν καιρὸν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ μέχρι τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς. Ὁ Θεὸς συνεκέντρωσε τὴν λατρείαν ἐκείνην «εἰς θυσίας, τὰς δὲ θυσίας εἰς τόπον, τὸν δὲ τόπον εἰς καιρὸν, τὸν δὲ καιρὸν εἰς μίαν πόλιν», διότι ἦτο προσωρινὴ καὶ ἔμιλλε νὰ καταργηθῆ⁵³. Κατηργήθη δὲ διὰ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς σταυρικῆς Αὐτοῦ θυσίας ἐπὶ τοῦ Γολγοθᾶ⁵⁴. Ὁ Χριστὸς εἶναι «ἡ ἀλήθεια καὶ τὸ ἄμωμον ἱερεῖον (θῆμα)», λέγει ὁ ἅγιος Κύριλλος Ἀλεξανδρείας⁵⁵, καὶ ἐθυσιάσθη ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων, ὡς «ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ» «ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου»⁵⁶. Τότε κατηργήθη ἡ «ἐν τύπῳ καὶ σκιᾷ» παλαιὰ νομικὴ λατρεία τῶν ζφουθυσίων καὶ τῶν μουσικῶν ὀργάνων⁵⁷. Ἴδου διατί, μετὰ τὸ κοσμοσωτήριον τοῦτο γεγονός, ὁ Θεὸς διὰ τῶν Ρωμαίων κατέστρεψε τὸν παλαιὸν ἐκεῖνον Ναὸν καὶ τὴν Ἱερουσαλήμι⁵⁸. «Κατέσκαψε» τὴν πόλιν καὶ τὴν ἔκαμιν «ἄδατον» διὰ πάντας τοὺς Ἰουδαίους⁵⁹. Μετὰ δὲ τῆς Ἱερουσαλήμι, «καὶ τὴν λοιπὴν τῆς πολιτείας ἐκείνης οἰκοδομήν κατέλυσεν ἅπασαν»⁶⁰.

«ΑΣΜΑ ΚΑΙΝΟΝ»

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἦτο «χρήσιμος» «καὶ ἀναγκαῖος ὁ νόμος» περὶ αἱματηρᾶς καὶ ἐνοργάνου λατρείας⁶¹. Τώρα ὁμοίως, εἰς τὴν χριστιανικὴν ἐποχὴν τῆς Καινῆς Διαθήκης, οὗτος «ἐπαύσατο καὶ ἀργεῖ»⁶². Διὰ τοὺς Χριστιανούς ἰσχύει ἄλλη ἐντολὴ περὶ λατρείας. Ἡ θεία ἐντολή: «Ἄσατε αὐτῷ (εἰς τὸν Θεόν) ἄσμα καινόν»⁶³. Δηλαδή, «μὴ ἐν παλαιότητι τοῦ γράμματός» τῆς νομικῆς λατρείας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, «ἀλλ' ἐν καινότητι τοῦ Πνεύματος λατρεύετε» τὸν Θεόν⁶⁴. Ὅχι πλέον διὰ τῆς νομικῆς λατρείας «ἐν Ἱεροσολύμοις», νομοθετεῖ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός⁶⁵, ἀλλ' εἰς πάντα τόπον «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ»⁶⁶. Διὰ τοῦτο, οὐχὶ ἓνα, ἀλλὰ πολλοὺς

ναούς έχομεν οί Χριστιανοί. Λατρεύετε τόν Θεόν όχι δι' αϊματηρών θυσιών ζώων, αλλά διὰ τῆς ἀληθινῆς καί ἀναιμάκτου θυσίας τῆς Θείας Εὐχαριστίας. Διότι τώρα «ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη (ἐθυσιάσθη) Χριστός», κηρύττει ὁ Ἄποστολος Παῦλος⁶⁷. Λατρεύοντες ἔσαστε τόν Θεόν όχι διὰ μουσικῶν ὀργάνων, «ὡς οἱ πρότερον» τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀλλά «συνετώσ»⁶⁸, ὅπως ἀρμυρίζει εἰς τὸ νέον ἔσαστε τῆς Καινῆς Διαθήκης.

ΜΙΣΗΤΗ ΛΑΤΡΕΙΑ

Εἶναι, λοιπόν, ὁποσδήποτε κακόν ἢ χρήσις μουσικῶν ὀργάνων εἰς τὴν χριστιανικὴν λατρείαν; Ὁ Θεὸς κηρύττει διὰ τῶν Ἁγίων Του, ὅτι ἡ ἐνόργανος λατρεία σήμερον εἶναι κακόν. Εἶναι «παράδοσις»⁶⁹. Εἶναι «παρανομία»⁷⁰. Εἶναι «μάχη καὶ πόλεμος» «πρὸς Θεόν»⁷¹. Εἶναι λατρεία μοσητῆ εἰς τόν Θεόν. Θέλεις γὰρ ἴδῃς, λέγει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, «ὅτι καὶ τὴν διὰ τυμπάνων καὶ τῆς κιθάρας καὶ τῶν φαλτηρίων καὶ τῶν ἄλλων (μουσικῶν) ὀργάνων λατρείαν μισεῖ ὁ Θεός»;⁷² Ἄκουε, τί λέγει εἰς τὴν Ἁγίαν Γραφήν: «Μετάστησον (ἀπομάκρυνον) ἀπ' ἐμοῦ τὸν ἦχον ὧδων σου, καὶ φάλμιον ὀργάνων σου οὐκ ἀκούσομαι»⁷³. Τώρα ἡ ἐνόργανος λατρεία δὲν φέρει πρὸς τόν Θεόν, ἀλλὰ ἀπομακρύνει ἀπὸ τόν Θεόν. Δὲν καταλλάσσει τὸν ἄνθρωπον μετὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ τὸν κἀμνει μοσητὸν εἰς τόν Θεόν. Δὲν ἀποτελεῖ τρόπον ἐλκυσέως τοῦ ἄνθρωπου πρὸς τόν Θεόν, ἀλλὰ ἀποστασίας καὶ ἀπωλείας ψυχῶν.

ΠΤΩΣΙΣ ΕΙΣ ΙΟΥΔΑΪΣΜΟΝ

Λατρεῖται ὁ Χριστιανὸς τόν Θεόν διὰ μουσικῶν ὀργάνων, ἀρνεῖται «τὸν πνευματικὸν νόμον»⁷⁴ τοῦ Εὐαγγελίου. Ἐπιδιώκει τὸν «σωματικόν... νόμον»⁷⁵ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ μιμεῖται τοὺς ἀπειθῶντας εἰς τόν Θεόν Ἰουδαίους. Τηρεῖ παρανόμως ἐντολὴν παλαιάν, τοπικὴν καὶ προσωρινήν, ἢ ἡποία κατηργήθη ὑπὸ τοῦ Κυρίου. Τυωντοτρόπως, ἐγκαταλείπει τὸν Χριστιανισμὸν καὶ ὀπι-

σθιζομεῖ πρὸς τὸν καταλυθέντα Ἰουδαϊσμὸν. Ἐφ' ὅσον οὗτος ἐφαρμόζει τὴν ἐντολὴν τῆς νομικῆς λατρείας περὶ μουσικῶν ὀργάνων, «ὀφειλέτης ἐστὶν ὅλον τὸν νόμον (τῆς παλαιᾶς λατρείας) ποιῆσαι», ὡς καὶ ἐπὶ τῆς ἐντολῆς τῆς περιτομῆς⁷⁶. Ἡ «μία ἐντολὴ ἐκαίντη», ἐρμηνεύει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, θέτει ἐπὶ σοῦ «ὀλόκληρον» «τὸν ζυγόν» «τοῦ (Μωσαϊκοῦ) νόμου»⁷⁷. Διὰ τοῦτο κατηργήθη «ἀπὸ τοῦ Χριστοῦ», ἀποκαλύπτει ὁ Ἄποστολος Παῦλος, καὶ ἐξέπεσας ἀπὸ «τῆς Χάριτος» τῆς ἐν Χριστῷ σωτηρίας⁷⁸. Οἱ λατρεύοντες τόν Θεόν ἐνοργάνως ἐκπίπτουν ἀπὸ τὸν Χριστιανισμὸν εἰς τὴν αἵρεσιν τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ⁷⁹.

Τὸν Ἰουδαϊκὸν τρόπον λατρείας τοῦ Θεοῦ διὰ μουσικῶν ὀργάνων ὀπισστηρίζουν καὶ χρησιμοποιοῦν όχι οἱ Ὀρθόδοξοι Χριστιανοί, ἀλλὰ αἰρετικοί. Ὅπως π.χ. ὁ παλαιὸς ἐκεῖνος αἰρεσιάρχης Ἀπολινάριος. Οὗτος, γράφει ὁ Μ. Βασίλειος, ὀπιστήριζε κακοδόξως τὴν ἐπιστροφήν «πρὸς τὴν νομικὴν... λατρείαν» τῶν Ἑβραίων, μὲ συνέπειαν οἱ Χριστιανοί νὰ πίπτουν ἐκ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὸν Ἰουδαϊσμὸν⁸⁰. Ἐνόργανον λατρείαν χρησιμοποιεῖ καὶ ἡ μεγάλη αἵρεσις τοῦ Παπισμοῦ. Ἡ δὲ παναίρεσις τοῦ Οἰκουμενισμοῦ ἐπιτρέπει εἰς τοὺς ἱερεῖς, νὰ χρησιμοποιοῦν κατὰ τὴν γνώμην τῶν τρόπων προσελεύσεως ἀνθρώπων, ἀδιακρίτως ἐὰν εἶναι νόμιμοι ἢ παράνομοι. Διὰ τοῦτο οἱ ἱερεῖς οὗτοι μεταχειρίζονται εἰς τὴν λατρείαν καὶ μουσικὰ ὄργανα, καὶ μάλιστα ἐν ὀνόματι τῆς νομικῆς λατρείας τῶν Ἑβραίων!

Οἱ οἰκουμενισταὶ ὁμοιάζουν πρὸς τοὺς Ἰουδαίζοντας αἰρετικούς τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, οἱ ὅποιοι «ἐκήρυττον καὶ τὸν Χριστιανισμὸν καὶ τὸν Ἰουδαϊσμὸν», καὶ οὕτω παρέφθειρον τὸ Εὐαγγέλιον⁸¹. Διὰ τὴν αὐτὴν ἡ ὁμοιότης; Διότι ἡ σημερινὴ αἵρεσις τοῦ Οἰκουμενισμοῦ προέρχεται ἐκ τῶν ἀπειθῶντων εἰς τόν Θεόν Ἑβραίων, μέσῳ τοῦ Σιωνισμοῦ καὶ τοῦ Μασονισμοῦ. Διὰ τοῦ Οἰκουμενισμοῦ, οἱ ἄπιστοι Ἑβραῖοι ἐπιδιώκουν νὰ ἀποσπάσουν τοὺς Ὀρθόδοξους Χριστιανούς ἐκ τῆς Ὀρθοδοξίας καὶ νὰ τοὺς ρίψουν εἰς τὴν Ἰουδαϊκὴν ἀποστασίαν. Διὰ τοῦτο γράφει τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου πρὸς τοὺς Ὀρθόδοξους Χριστιανούς ὄλων τῶν αἰώνων: «Βλέπετε», δηλαδὴ προσέχετε, «τοὺς κή-

νας, βλέπετε τούς κακούς ἐργάτας, βλέπετε τὴν κατατομήν»⁹². «Ἰουδαῖοι» εἶναι οὗτοι οἱ κύνες καὶ κακοὶ ἐργάται, ἐξηγεῖ ὁ ἱερεὺς Χρυσόστομος, «μιαροὶ καὶ κατάπτυστοι, αἰσχροκερδεῖς καὶ φιλάρχοι»⁹³.

ΛΑΤΡΕΙΑ ΔΑΙΜΟΝΩΝ

«Ὅσοι Χριστιανοὶ χρησιμοποιοῦν εἰς τὴν λατρείαν μουσικὰ ὄργανα, δὲν λατρεύουν τὸν Θεόν. Ὁ Θεὸς δὲν λατρεύεται διὰ παρανομίας, ἀλλὰ διὰ τῆς τηρήσεως τοῦ νόμου Του. Ἐκεῖνος «πληροὶ τὴν ἐντολὴν τῆς λογικῆς λατρείας», ἦτοι τῆς χριστιανικῆς, λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, ὁ ὁποῖος σκοπεῖ νὰ κατορθώσῃ «πάντοτε καὶ πανταχοῦ» «τὸ ἀρεστὸν τῇ Θεῷ (εἰς τὸν Θεόν)»⁹⁴. Ἡ δὲ ἐνόργανος λατρεία, ὡς ἀπεδείχθη, τῶρα ἀπαγορεύεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο οἱ λατρεύοντες διὰ μουσικῶν ὀργάνων ἀμαρτάνουν, ἔστω καὶ ἂν παρ' αὐτῶν ὀνομάζεται κακοφρόνως «τιμὴ Θεοῦ τὸ ἀμαρτάνειν»⁹⁵. Οὗτοι προσεύχονται ἀντιθέως καὶ δὲν λατρεύουν τὸν Θεόν, ἀλλὰ τοὺς δαίμονας. Διότι, «πῶς... οὐχὶ δαίμονας θεραπεύουσιν (λατρεύουν) οἱ Θεοῦ ἐναντία διαπραττόμενοι;», λέγει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος⁹⁶. Διὰ τῆς ἐνοργάνου λατρείας, ὁ Διάβολος κλέπτει τὸν Χριστιανὸν ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν «καὶ κατέχει» αὐτὸν «ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ»⁹⁷.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΩΣ ΝΟΟΥΜΕΝ

Διατί, ὅμως, οἱ Χριστιανοὶ χρησιμοποιοῦμεν εἰς τὸν Ναὸν τὰ ἁγιογραφικὰ λόγια, τὰ ὅποια ὁμιλοῦν περὶ μουσικῶν ὀργάνων; Ψάλλομεν π.χ. «Αἰνεῖται Αὐτὸν (τὸν Θεόν) ἐν ἤχῳ σάλπιγγος» αἰνεῖτε Αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ καὶ κιθάρα». «Αἰνεῖτε Αὐτὸν ἐν τυμπάνῳ καὶ χορῷ» αἰνεῖτε Αὐτὸν ἐν χορδαῖς καὶ ὀργάνῳ». «Αἰνεῖτε Αὐτὸν ἐν κυμβάλοις εὐήχοις» αἰνεῖτε Αὐτὸν ἐν κυμβάλοις ἀλαλαγμοῦ»⁹⁸. Ἐντὺς τοῦ Ναοῦ ὅμως ψάλλομεν ὅχι μόνον λόγια Θεοῦ περὶ μουσικῶν ὀργάνων, ἀλλὰ καὶ περὶ αἱματηρῶν θυσιῶν.

Λέγομεν π.χ. «ἐνέγκατε τῇ Κυρίῳ υἱοὺς κριῶν»⁹⁹. Καὶ πάλιν, «τότε εὐδοκήσεις θυσίαν δικαιοσύνης, ἀναφορὰν καὶ δλοκαυτώματα· τότε ἀνοίσουσιν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριόν σου μόσχους»¹⁰⁰.

Ψάλλοντες ἐν τῇ Ναῷ οἱ Χριστιανοὶ λόγια Θεοῦ περὶ αἱματηρῶν θυσιῶν, προσφέρομεν διὰ τοῦτο θυσίας ζῶων; Ὁχι. Διατί; Διότι λέγομεν μὲν τὰ θεῖα λόγια ἀπαραχάρακτα, ὡς ταῦτα ἐδόθησαν διὰ τῶν Ἁγίων Γραφῶν, νοοῦμεν ὅμως αὐτὰ πνευματικῶς. Δηλαδή, ὅχι ἐν «παλαιότητι τοῦ γράμματος», λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, ἀλλὰ ἐν «καινότητι τοῦ Πνεύματος», ὡς πρέπει εἰς τὴν Καινὴν Διαθήκην¹⁰¹. Ὅπως, λοιπόν, δὲν προσφέρομεν θυσίας ζῶων, ἂν καὶ ὀνομάζομεν τὰ ζῶα τῆς νομικῆς λατρείας καὶ τὰς παλαιὰς ζωοθυσίας, οὕτω δὲν τελοῦμεν ἐνόργανον λατρείαν, καίτοι κατονομάζομεν τὰ μουσικὰ ὄργανα αὐτῆς τῆς λατρείας τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Διότι νοοῦμεν καὶ ταῦτα πνευματικῶς, ὡς ἀρμόζει εἰς «τὸ πνευματικόν» καὶ «καινὸν ἔσχα»¹⁰² τῆς «ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» χριστιανικῆς λατρείας τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ¹⁰³.

Λέγοντες π.χ. σάλπιγγα εἰς τὴν λατρείαν οἱ Χριστιανοὶ, νοοῦμεν τὸ εὐαγγελικὸν κήρυγμα¹⁰⁴, ἢ καὶ τὰς πρὸς Θεὸν «αἰνήσεις» τῶν ἀγγέλων¹⁰⁵. Λέγοντες ψαλτήριον, νοοῦμεν «τὴν ψυχὴν»¹⁰⁶, ἢ τὸν νοῦν¹⁰⁷. Λέγοντες κιθάραν, νοοῦμεν «τὸ σῶμα»¹⁰⁸. Λέγοντες τύμπανον, νοοῦμεν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην¹⁰⁹, ἢ καὶ «τὴν νέκρωσιν τῆς σαρκός»¹¹⁰, καὶ τὴν διὰ ταύτης «θυσίαν», τὴν «ζῶσαν» καὶ «εὐπρόσδεκτον τῇ Θεῷ»¹¹¹. Λέγοντες χορὸν, νοοῦμεν τὴν «ὁμοθυμαδὸν» ἐν τῇ Ναῷ προσευχὴν καὶ τὴν κοινὴν ψαλμωδίαν, «μετὰ συμφωνίας» καὶ «μετὰ θίου καθαροῦ»¹¹². Λέγοντες χορδὰς, νοοῦμεν τὸ «πρὸς κακίαν ἀνένδοτον» «καὶ ἀχάλαστον» ἐκάστης ἀρετῆς¹¹³. Λέγοντες ὄργανα (μουσικὰ), νοοῦμεν τὰ μέλη τοῦ σώματος, διὰ τῶν ὁποίων καλούμεθα νὰ ἀνυμνοῦμεν τὸν Θεὸν φωνητικῶς καὶ πρακτικῶς. Δηλαδή, «δι' ὀφθαλμοῦ, διὰ γλώττης, δι' ἀκοῆς καὶ διὰ χειρός»¹¹⁴. Λέγοντες κύμβαλα, νοοῦμεν τὰ χεῖλη τοῦ σώματος, διὰ τῶν ὁποίων ψάλλομεν¹¹⁵, καὶ «τοὺς ψαλμοὺς»¹¹⁶, ἀλλὰ καὶ τὴν κοινὴν δοξολογίαν τῆς ἀγγελικῆς καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως¹¹⁷. Λέγοντες δὲ ἀλαλαγμὸν, νοοῦμεν τὸ ψάλλειν «ἐκ τῆς καρδίας» ἡμῶν¹¹⁸ καὶ «ἐν συμφωνίᾳ... καὶ συμφωνίᾳ καὶ τῇ διὰ τῆς ἀγάπης

ἐνώσει» τῶν Ὁρθόδοξων¹⁰⁹. Ὅπως, πάλιν, λέγοντες «υἱοὺς κριῶν», νοοῦμεν τοὺς πιστοὺς Χριστιανούς, λέγει ὁ Μ. Ἀθανάσιος, τοὺς ὁποίους οἱ ἅγιοι Ἀπόστολοι προσφέρουν εἰς τὸν Χριστὸν διὰ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύγματος¹¹⁰. Λέγοντες δὲ ὀλοκαυτώματα καὶ μόσχους, νοοῦμεν θυσίαν «δικαιοσύνης», ἤγουν ἀρετῆς, «καὶ τὰ τῆς ἀναμιμάχτου θυσίας» τῆς Θείας Εὐχαριστίας¹¹¹.

Καὶ οἱ Προφῆται τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἐχρησιμοποιοῦν συμβολικῶς τὰ ὀνόματα τῶν μουσικῶν ὀργάνων, παρὰ τὴν τότε πραγματικὴν σημασίαν αὐτῶν. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ προφήτης Δαβίδ: «ἐξεγέρθητι, ψαλτήριον καὶ κιθάρα· ἐξεγερθήσομαι ὄρθρου»¹¹². «Ψαλτήριον μὲν τὴν ψυχὴν φησι (λέγει), κιθάραν δὲ τὸ σῶμα καλεῖ» ὁ προφήτης, ἐρμηνεύει ὁ Μ. Ἀθανάσιος¹¹³. Εἰς δὲ τὴν Καινὴν Διαθήκην, αἱ λέξεις μουσικῶν ὀργάνων ἢ θυσιαζομένων κ.λ.π. ζῶων χρησιμοποιοῦνται πάλιν συμβολικῶς. Ἡ κιθάρα π.χ. τῶν εἰκοσι τεσσάρων πρεσβυτέρων τῆς Ἀποκαλύψεως¹¹⁴ δηλοῖ τὴν ἐν οὐρανοῖς «ἐναρμόνιον καὶ εὐηχον... θείαν δοξολογίαν»¹¹⁵. Ἡ δὲ φωνὴ τῶν ἐν οὐρανῷ «κιθαριζόντων ἐν ταῖς κιθάραις αὐτῶν»¹¹⁶ «τὸ διαπρύσιον δηλοῖ τῆς τῶν Ἁγίων ὑμνωδίας καὶ τῆς ἐμμελοῦς οὐτῶν καὶ εὐήχου καὶ συμφώνου ᾠδῆς»¹¹⁷. Καὶ τὸ «ὡς ἐσφαγμένον» «Ἀρνίον»¹¹⁸ συμβολίζει τὸν σταυρωθέντα καὶ ἀναστάντα Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν¹¹⁹. Συμβολικὴν δὲ σημασίαν ἔχουν καὶ αἱ τυχόν ἀπεικονίσεις κιθαριζόντων ἢ σαλπιζόντων κ.λ.π. εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν εἰκονογραφίαν.

Ἡ Ἁγία Γραφή ἔχει ἰδίαν γλῶσσαν. Διὰ τοῦτο τὰ ἱερά της κείμενα τὰ νοοῦν ὀρθῶς μόνον οἱ ὀδηγούμενοι πρὸς κατανόησίν των διὰ τῆς ἐρμηνείας τῶν ἁγίων Πατέρων. Οἱ δὲ ἄλλοι πλανῶνται.

Η ΨΑΛΜΩΔΙΑ

Ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία χρησιμοποιεῖ εἰς τὴν λατρείαν ἀνεκαθεν τὴν φωνητικὴν ψαλμωδίαν. Διὰ τοῦτο οἱ κῶδωνες ἢ καὶ τὰ σήμαντρα κρούονται ἐκτὸς τοῦ Ναοῦ. Ἡ ψαλμωδία τῆς Ὁρθόδοξίας εἶναι ἐλευθέρα τῶν μουσικῶν ὀργάνων τῆς νομικῆς λατρείας

τῶν Ἑβραίων. Ἀλλὰ καὶ διάφορος ἀπὸ τὸ βιωτικὸν ἢ κοσμικὸν ἄσμα¹²⁰.

Τὰ μέλη τῆς ἐκκλησιαστικῆς ψαλμωδίας δὲν ἐποιήθησαν «κατὰ τοὺς ἔξω» τῆς ἡμετέρας σοφίας μελοποιούς», λέγει ὁ ἅγιος Γρηγόριος ὁ Νύσσης¹²¹. Τὸ ἐκκλησιαστικὸν μέλος δὲν ἔγκειται εἰς τὸν τόνον τῶν λέξεων, ὡς ἀκριβῶς εἰς ἐκείνους. Κατὰ τοὺς ἔξω μελοποιούς, ὁ ρυθμὸς γεννᾶται «ἐν τῇ ποιᾷ (χροιαῖ τοῦ ἤχου)» τῆς συνθέσεως «τῶν προσωδιῶν», ὅποτε ὁ τόνος τῶν φθόγγων καὶ βαρύνεται καὶ ὀξύνεται· καὶ βραχύνεται καὶ παρατείνεται¹²². Εἰς τὴν ὀρθόδοξον ἑμῶς ψαλμωδίαν, τὸ μέλος συνυφαίνεται «τοῖς θείοις λογίοις» «καὶ ἀκατάσκευόν τε καὶ ἀνεπιτήδευτον»¹²³. Καὶ τοῦτο, ἵνα διὰ τῆς μελωδίας ἐρμηνεύῃ ὁ φάλλων «τὴν τῶν λεγομένων διάνοιαν» καὶ οὕτως ἐκκαλύπτει, «ὡς δυνατόν», τὸν κείμενον ἐντὸς τῶν λέξεων «νοῦν (νόημα)». Τοῦτο δὲ, διὰ τοῦ τόνου τῆς φωνῆς, ἐν τῇ μουσικῇ ποιᾷ ἢ χροιαῖ τῆς συνθέσεως μέλους καὶ λόγου¹²⁴.

Σκοπὸς τῆς ἐκκλησιαστικῆς ψαλμωδίας δὲν εἶναι ἡ σωματικὴ ἡδονή. Ἡ φωνητικὴ αὐτὴ ψαλμωδία δὲν ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ τέρψη καὶ γλυκάνῃ τὰ ὦτα¹²⁵ ἐν ἤχῳ καὶ χρόνῳ. Διὰ τοῦτο ἀποφεύγονται αἱ ὑπερβολικαὶ ἡδυφωνίαι, ὅχι μόνον λόγῳ ταπεινοφροσύνης, ἀλλὰ καὶ κατανύξεως. Μὴ «ἡδυφωνίας ὑπερβαλλούσας», λέγει ὁ Μ. Βασίλειος¹²⁶. Ὅταν κατὰ τὴν ψαλμωδίαν κυριαρχῇ ἡ ἡδονή, τότε, διὰ τῆς τοιαύτης ἡδονῆς, «καταφερόμεθα» πρὸς τὰ πάθη τῆς σαρκός¹²⁷. Διὰ δὲ τῶν παθῶν, πρὸς τὸν Διάβολον, καὶ γίνεται ἡ μελωδία ἀπάτη δαιμονική. Θέλεις νὰ γνωρίσης, ὅτι καὶ οἱ «μεθ' ἡδονῆς φάλλοντες ἐξ ἐμῆς ἐνεργείας φάλλουσιν;», εἶπε κάποτε δαίμων πρὸς τὸν ἅγιον Θεόδωρον. Πρόσεχε εἰς αὐτὸν τὸν ὁποῖον ἀκούεις φάλλοντα. Ἦκούετο δὲ τις μοναχὸς φάλλων ἐντὸς τοῦ κελλίου του ἡδυφώνως. Θὰ εἶπη «τὴν αὐτὴν λέξιν ἐνάκις». Καὶ ὁ φάλλων εἶπε τὴν αὐτὴν λέξιν οὕτως. Ἀκούσας ὁ Ἅγιος «ἐθαύμασε καὶ ἐφοβήθη», σκεφθεὶς ὀπόση νῆψις ἀπαιτεῖται, ἵνα ἐκφύγῃ ὁ ἄνθρωπος τὰς ποικίλας παγίδας τῶν δαιμόνων¹²⁸.

Τότε ἡ ψαλμωδία γίνεται κατὰ Θεόν, λέγει ὁ Μ. Βασίλειος, ὅταν, διὰ τῆς ἐμμελοῦς ψυχαγωγίας «καὶ ἡδονῆς, σῶφρονα λογισμὸν» ἐμποιῇ¹²⁹ «καὶ ἡμεῖς τὰ ἄνω ζητεῖν μελετῶμεν»¹³⁰. Σκο-

πὸς τῆς φαλμιφδίας εἶναι νὰ εὐφράνη καὶ νὰ ὠφελήσῃ τὴν διά-
νοϊαν¹³¹, διὰ τῆς θείας ἀληθείας καὶ Χάριτος. Διὰ τοῦτο, οὐχὶ «ἔως
ἀκοῆς μόνον» φέρει «τὰ ἀδόμηνα, ἀλλὰ καὶ ἔως ψυχῆς παραπέμπει
τὰ λεγόμενα»¹³². Καὶ εἰς μὲν τὴν ἀκοὴν παραδίδει ταῦτα «πρὸς
παίδευσιν καὶ γνῶσιν τῆς ἀληθείας», εἰς δὲ τὴν ψυχὴν τὰ ἐμβάλλει
«πρὸς ἀσφάλειαν καὶ βεβαίωσιν τῆς σωτηρίας»¹³³.

Ὁ θεῖος λόγος «πανταχόθεν» συστέλλει «τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ
πάσης ἐκλύσεως καὶ διαχύσεως»¹³⁴, διὰ νὰ τὸν ὀδηγήσῃ εἰς τὴν
«ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ» λατρείαν τοῦ Χριστοῦ¹³⁵. Διὰ τοῦτο ἀ-
παγορεύει τὴν ἐνόργανον λατρείαν, διαχωρίζει τὴν φωνητικὴν
φαλμιφδίαν ἀπὸ τὴν κοσμικὴν μουσικὴν, ἀποτρέπει ἐκ τῆς ὑπερ-
βολικῆς ἠδουφωσίας καὶ συνιστᾷ τὴν καθαρὰν μελωδίαν. Οἱ ψάλ-
λοντες δὲν πρέπει νὰ καλύπτουν τὸν ἀδόμητον θεῖον λόγον διὰ
τῆς μελωδίας, ἀλλὰ, τουναντίον, νὰ ἀποκαλύπτουν τοῦτον μελωδι-
κῶς. Ὁδηγία ἐκκλησιαστικὴ εἶναι, «σαφῆ... καὶ τρανὰ καὶ λίαν
ἐναρθρα» νὰ ψάλλουν «οἱ ψάλλοντες»¹³⁶.

Τὸ «Πνεῦμα τὸ Ἅγιον» ἐθέσπισε τὴν φαλμιφδίαν διὰ τὴν
ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν. Εἶδεν ὅτι «τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων» παρα-
μελεῖ τὸν ὀρθὸν δῖον, εἶναι «δυσάγωγον πρὸς ἀρετὴν» καὶ «πρὸς
ἠδονὴν ἐπιρρεπές». Διὰ τοῦτο «τὸ ἐκ τῆς μελωδίας τερπνὸν τοῖς
δόγμασιν ἐγκατέμειξεν», ἵνα διὰ τῆς φαλμιφδίας ὑποδέχεται ὁ ἄν-
θρωπος λαθρανόντως καὶ τὸ ὠφέλιμον ἐκ τῶν ψαλλομένων θεῶν
λόγων¹³⁷. Διὰ τοῦτο, εἰς τὴν ὀρθόδοξον λατρείαν τὰ πάντα σχεδὸν
λέγονται «μελωδικῶς»¹³⁸. Ἡ φαλμιφδία εἶναι μέσον πρὸς σκοπὸν
τὴν θεῖαν ἀλήθειαν καὶ Χάριν καὶ τελείωσιν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ
«ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν» «ἐπὶ τὰ νοητὰ χειραγωγεῖ τὸν ἀκροατὴν»¹³⁹,
πρὸς ἐν Χριστῷ σωτηρίαν.

«ΨΑΛΑΤΕ ΣΥΝΕΤΩΣ»

Ἡ φαλμιφδία φέρει ἡμᾶς εἰς τὸ γράμμα τοῦ θεοῦ λόγου καὶ
δι' αὐτοῦ ἀνάγει τὸν νοῦν εἰς τὸ πνεῦμα, πρὸς ἀρετὴν καὶ ἔνωσιν
μετὰ τοῦ Θεοῦ ἐν Χριστῷ. «Ψάλατε συνεπῶς» ἐντέλλεται ὁ Θεός¹⁴⁰.
Δηλαδή, «μετὰ πολλῆς τῆς συνέσεως»¹⁴¹. «Ψάλατε... συνιέντες

(νοοῦντες) τὰ μελωδούμενα»¹⁴² μέχρι σημείου, ὥστε «καρδίᾳ μάλ-
λον ἢ τῇ στόματι ψάλλειν (νὰ ψάλλετε)»¹⁴³. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀπό-
στολος Παῦλος γράφει τὸ «ἄδοντες καὶ ψάλλοντες ἐν τῇ καρδίᾳ
ὑμῶν τῇ Κυρίῳ»¹⁴⁴, «λαλοῦντες ἑαυτοῖς ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ
ᾠδαῖς πνευματικαῖς»¹⁴⁵. Καὶ οὕτω «πληροῦσθε ἐν Πνεύματι»¹⁴⁶.
Διότι οἱ οὕτω «ψάλλοντες... Πνεύματος πληροῦνται Ἁγίου,
ὥσπερ οἱ ἄδοντες τὰς σατανικὰς ὁδὰς πνεύματος ἀκαθάρτου»¹⁴⁷.
Μὲ τὸ πνευματικὸν καὶ ἐπουράνιον μέλος πνευματικούς ἡμᾶς διὰ
τῆς ὁδοῦ ἀπεργάζεται ἡ ὀρθόδοξος φαλμιφδία¹⁴⁸. Αὕτη ἐχορηγήθη
«ἐκ Πνεύματος Ἁγίου» καὶ ἄγει πρὸς «ρημάτων (λέξεων) εὐτα-
ξίαν», «νοημάτων εὐκοσμίαν», τάξιν διανοίας, καὶ «κοσμίαν... τὴν
ψυχὴν ἀπεργάζεται»¹⁴⁹.

«ΛΟΓΙΚΗΝ ΛΑΤΡΕΙΑΝ»

Προσέτι, ψάλλει συνετῶς ὁ «μὴ φωνῆ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργου»
ψάλλον. Ὁ «μὴ γλώττη μόνον, ἀλλὰ καὶ βίψ»¹⁵⁰. Διὰ τοῦτο λέγει
ἡ θεία ἐντολή: «Ἐξομολογεῖσθε τῷ Κυρίῳ ἐν κιθάρα, ἐν ψαλμη-
ρίῳ δεκαχόρδῳ ψάλατε Αὐτῷ»¹⁵¹. Ἐξομολογεῖσθε, δηλαδή, ὑμνεῖ-
τε¹⁵². Ἐν κιθάρα πρῶτον, ἦτοι διὰ τῶν ἐναρέτων ἐνεργειῶν τοῦ
σώματος. Ἐπειδὴ «ἐν τῷ σώματι ἡμάρτομεν», λέγει ὁ Μ. Βασί-
λειος, ἐν «τῷ σώματι καὶ ἐξομολογησώμεθα» τῷ Κυρίῳ, χρησιμο-
ποιοῦντες τοῦτο ὡς ὄργανον πρὸς κατάλυσιν τῆς ἀμαρτίας¹⁵³.
Ἦτοι, «ἐλοιδόρησας (ἐκακολόγησας, ὕβρισας); Εὐλόγησον (λέγε
καλοῦς λόγους). Ἐπλεονέκτησας; Ἀπόδος. Ἐμεθύσθης; Νήστευ-
σον. Ἠλαζονεύσω (ὠμίλησες ἢ ἐφέρθης ἀλαζονικῶς); Ταπεινώ-
θητι. Ἐφθόνησας; Παρακάλεσον. Ἐφόνευσας; Μαρτύρησον», ἢ
κάκωσον τὸ σῶμα δι' ἐξομολογήσεως καὶ τῶν ἰσοδυναμιούντων πρὸς
τὸ μαρτύριον¹⁵⁴.

Πρέπει πρῶτον νὰ κατορθώσῃ ὁ Χριστιανὸς «τὰς διὰ τοῦ σώ-
ματος» ἀρετὰς καὶ νὰ δλοκληρώσῃ αὐτὰς «ἁρμονίως» πρὸς τὸν
θεῖον λόγον, καὶ οὕτω νὰ ἀναβῆ «ἐπὶ τὴν θεωρίαν τῶν νοη-
τῶν»¹⁵⁵. Πρῶτον ἐν κιθάρα, ἦτοι διὰ τοῦ σώματος, καὶ οὕτως ἐν
ψαλτηρίῳ, δηλαδή διὰ τοῦ νοῦς. Διότι ψαλτήριον «ὁ νοῦς» λέγεται,

«ὁ τὰ ἄνω ζητῶν», τὰ «ἐπαγγελλλόμενα μυστήρια», τὰ ὅποια ἐνηχοῦνται εἰς αὐτὸν «διὰ τοῦ Πνεύματος» τοῦ Ἁγίου¹⁵⁶. Ὁ ἐπιβλέπων, λοιπόν, «ἐπὶ πάσας τὰς ἐντολάς» καὶ τρόπον τινὰ «συνφιδίαν αὐτῶν καὶ συμφωνίαν ποιῶν, οὗτος ἐν δεκαχόρδῳ ψαλτηρίῳ φάλλει τῷ Θεῷ»¹⁵⁷. Διότι δέκα εἶναι αἱ γενικαὶ ἐντολαί, «κατὰ τὴν πρώτην τοῦ νόμου παράδοσιν»¹⁵⁸.

Οὕτω φάλλοντες οἱ Χριστιανοί, παριστάνουν «τὰ σώματα» αὐτῶν «θυσίαν ζῶσαν, ἁγίαν, εὐάρεστον τῷ Θεῷ» καὶ προσφέρουν «τὴν λογικὴν λατρείαν» αὐτῶν¹⁵⁹. Διότι τί «ἐστι λογικὴ λατρεία; Ἡ πνευματικὴ διακονία, ἡ πολιτεία ἡ κατὰ Χριστόν», λέγει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος¹⁶⁰. Τελεῖς τὴν λογικὴν λατρείαν, «ἐὰν καθ' ἐκάστην ἡμέραν προσφέρῃς αὐτῷ (εἰς τὸν Θεόν) θύματα (καλῶν ἔργων)», καὶ γίνεσαι «ἱερεὺς τοῦ οἰκείου σώματος... καὶ τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς»¹⁶¹. Δηλαδή, «ὅταν σωφροσύνην προσενέγκῃς (προσφέρῃς), ὅταν ἐλεημοσύνην, ὅταν ἐπιείκειαν καὶ ἀνεξικακίαν. Ταῦτα... ποιῶν, ἀναφέρεις λογικὴν λατρείαν, τουτέστιν, οὐδὲν ἔχουσαν σωματικόν, οὐδὲ παχύ, οὐδὲ αἰσθητόν»¹⁶², ὡς ἡ παλαιὰ νομικὴ λατρεία τῶν Ἑβραίων¹⁶³.

ΜΟΥΣΙΚΗ ΑΡΜΟΝΙΑ

Ὁλος ὁ κόσμος, ὁρατὸς καὶ νοητὸς, «μουσικὴ τις ἁρμονία ἐστίν», τῆς ὁποίας «τεχνίτης καὶ δημιουργὸς (εἶναι) ὁ Θεός»¹⁶⁴, ὡς λέγει ὁ Ἀπόστολος¹⁶⁵. Ἡ δὲ «τῶν πάντων πρὸς ἄλληλα σύμφοια... καὶ συμπάθεια (συνδιάθεσις καὶ ἀμοιβαία ἀγάπη)», «ἐν τάξει καὶ κόσμῳ καὶ ἀκολουθίᾳ διοικουμένη», αὕτη «ἡ πρώτη... καὶ ἀρχέτυπος καὶ ἀληθὴς ἐστὶ μουσικὴ»¹⁶⁶. «Μικρὸς δὲ κόσμος ὁ ἄνθρωπος» λέγεται¹⁶⁷ καὶ ἐν αὐτῷ ἡ τοῦ παντὸς «μουσικὴ καθορᾶται», ὅταν διὰ τῆς ἀρετῆς γίνηται «μίμημα» τοῦ Δημιουργοῦ¹⁶⁸. Τότε ὁ νοῦς, «ὑπερκύπτων τὰ τῆς σαρκὸς αἰσθητήρια καὶ ἄνω γενόμενος», ἀποβαίνει «ἀχροατῆς» τῆς ἀρχέτυπου μουσικῆς¹⁶⁹, τὴν ὁποίαν ἐκφράζει διὰ βίου καὶ φωνῆς. Διὰ τοῦτο «καὶ ἡ ὀργανικὴ τοῦ σώματος ἡμῶν διασκευὴ πρὸς ἐργασίαν μουσικῆς» ἐφιλοτεχνήθη «παρὰ τῆς φύσεως»¹⁷⁰. Ἴδου διατί ἡ ἐκκλησιαστικὴ μου-

σικὴ καὶ ψαλμωδία δὲν προέρχεται «ἐκ τοῦ κόσμου τούτου»¹⁷¹, ἀλλὰ εἶναι καρπὸς τοῦ Ἁγίου Πνεύματος. Οἱ δὲ δι' αὐτῆς «τὸν Θεὸν ἀνυμνοῦντες» θὰ δοξασθοῦν μεγάλως, διὰ τῆς Χάριτος τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ¹⁷².

ΜΕΛΩΔΙΚΩΣ ΚΑΙ ΑΓΙΩΣ

«Ψάλατε», εἶναι ἡ ἐντολὴ Κυρίου διὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης¹⁷³. Καὶ διὰ τῆς Καινῆς: «εὐθυμεῖ τις; ψαλλέτω»¹⁷⁴. Καλὸν εἶναι ἀσκούμενος ὁ Χριστιανὸς νὰ διάγῃ καὶ ἐν σιωπῇ, «ἐκτὸς δηλονότι ψαλμωδίας», λέγει ὁ Μ. Βασίλειος¹⁷⁵. Διὰ τοῦτο καὶ εἰς τὴν ὀρθόδοξον λατρείαν, ὡς προελέχθη ἤδη, «ἀπ' ἀρχῆς» ἅπαντα σχεδὸν λέγονται «μελωδικῶς», καὶ ὁ Ἀπόστολος καὶ τὸ Εὐαγγέλιον¹⁷⁶. Τὸ παλαιὸν καὶ «τῶν ψαλμῶν ἐμμελῆς ἀνάγνωσις» ἐγίνετο¹⁷⁷. Ἡ «ἐμμελῆς δὲ ἀνάγνωσις» εἶναι «σύμβολον... τῆς εὐρύθμου καὶ ἀχειμιάστου καταστάσεως τῆς διανοίας»¹⁷⁸.

Ἁγία εἶναι ἡ ὀρθόδοξος λατρεία, ἁγία καὶ ἡ κατ' αὐτὴν ψαλμωδία. Διὰ τοῦτο χρησιμοποιοῦνται λατρευτικῶς τὰ κείμενα καὶ οἱ ὕμνοι τῶν Ἁγίων Γραφῶν καὶ τῆς Ὀρθόδοξου Ἐκκλησίας, ὡς ἐγράφησαν καὶ ἐδόθησαν ὑπὸ τῶν Ἁγίων. «Ταῦτα λεγέτω», γράφει ὁ Μ. Ἀθανάσιος, ὁμιλῶν π.χ. περὶ τῶν ψαλμῶν¹⁷⁹. Καὶ μὴ τις προσπαθῇ «τὰς λέξεις μεταποιεῖν (νὰ μεταποιῇ), ἢ ὅλως ἐναλλάσσειν (νὰ ἐναλλάσῃ)»¹⁸⁰. Τὰ ἱερὰ κείμενα οὕτω «λεγέτω καὶ ψαλλέτω», ὅπως παρεδόθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν Ἁγίων¹⁸¹. Τὰ ἱερὰ ταῦτα λόγια τῶν Ἁγίων εἶναι ἀναντικατάστατα καὶ εἰς αὐτὰ εὐαρεστεῖται ὁ Θεός, λέγει ὁ Μ. Ἀθανάσιος¹⁸². Διὰ τοῦτο, διὰ τῶν ἁγίων τούτων κειμένων, ἐγίνοντο καὶ γίνονται θαύματα καὶ διώκονται δαίμονες¹⁸³. Οἱ δαίμονες «τῶν Ἁγίων τὰ ρήματα (τὰς λέξεις) φοβοῦνται, ἢ φέρειν (νὰ ὑποφέρουν) αὐτὰ οὐ δύνανται»¹⁸⁴. Τὰ δὲ ἄλλα λόγια τὰ ἐμπαίζουσι¹⁸⁵. Διὰ τοῦτο προσπαθοῦν, διὰ τῶν δυστυχῶν καινοτόμων, οἱ ὅποιοι τοὺς ἀκολουθοῦν, νὰ μεταβάλλουν καὶ ἀλλάσσουν τὰ ἱερὰ κείμενα τῆς Ἐκκλησίας, ἐμπνέοντες εἰς αὐτοὺς ποικίλας προφάσεις ἁμαρτίας.

ΠΡΕΠΟΥΣΑ ΣΤΑΣΙΣ

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος προτρέπει πάντα ἄνθρωπον: «Πίστευσον ἐπὶ τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, καὶ σωθήσῃ»¹⁸⁶. Ὁ δὲ Χριστὸς εἶπε πρὸς τοὺς ἁγίους Ἀποστόλους καὶ τοὺς μετὰ τούτους Ἁγίους: «Ὁ ἀκούων ὑμῶν ἐμοῦ ἀκούει, καὶ ὁ ἀθετῶν ὑμῶν ἐμὲ ἀθετεῖ»¹⁸⁷. Ὁ Χριστιανὸς πιστεύει ὀρθοδόξως εἰς τὸν Χριστόν, ἐφ' ὅσον ἀκούει τοὺς ἁγίους Πατέρας. Καὶ σώζεται αἰωνίως, ὅταν ἀκολουθῇ τούτους εἰς πάντα, ἐπομένως καὶ ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς λατρευτικῆς ψαλμωδίας.

Οἱ ἅγιοι Πατέρες λέγουν ὅτι ἡ χρῆσις μουσικῶν ὀργάνων εἰς τὴν λατρείαν εἶναι ἁμαρτία. Ἁμαρτάνει, λοιπόν, ὁ Χριστιανὸς λατρεύων ἐνοργάνως τὸν Θεόν. Οἱ Ἁγιοὶ διδάσκουν, ὅτι ἡ λατρεία τῆς ἐνοργάνου μουσικῆς εἶναι αἵρεσις καὶ πτώσις εἰς τὸν Ἰουδαϊσμόν. Αἵρετικὸς, λοιπόν, καὶ Ἰουδαῖος γίνεται ὁ λατρεύων οὕτω τὸν Θεόν. Οἱ Ἁγιοὶ κηρύττουν, ὅτι ὁ Θεὸς μισεῖ τὴν ἐνόργανον λατρείαν. Μισητὸς, λοιπόν, γίνεται εἰς τὸν Θεόν ὁ προσφέρων τοιαύτην λατρείαν. Ὁ Θεὸς ἐντέλλεται, «μετάστησον ἀπ' ἐμοῦ τὴν ᾠδὴν σου καὶ ψαλμὸν ὀργάνων σου οὐκ ἀκούσομαι»¹⁸⁸. Καὶ τονίζει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος: «Ὁ Θεὸς λέγει "μετάστησον ἀπ' ἐμοῦ (τὰ μουσικὰ ὄργανα)", καὶ σὺ τρέχεις ἀκουσόμενος (διὰ τὴν ἀκούσῃς)» αὐτὰ τὰ ὄργανα;¹⁸⁹ «Ὁ Θεὸς μισεῖ (τὴν ἐνόργανον λατρείαν), καὶ σὺ κοινωνεῖς» ταύτης, ὡς νὰ εἶναι θεάρεστος¹⁹⁰, ἐνῶ εἶναι δαμιονική¹⁹¹; Ὁχι τὸν Θεόν, ἀλλὰ τὸν Διάβολον τιμᾷ καὶ ἀκολουθεῖ ὁ μετέχων εἰς ἐνόργανον λατρείαν.

Εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν, καὶ ὁ «δασύφωνος» ψάλλει, δηλαδὴ καὶ ὁ ἔχων βραχυνὴν φωνήν¹⁹². Φάλλει ὀρθοδόξως καὶ ὁ μὴ δυνάμενος νὰ μελετήσῃ τὰ ἱερά κείμενα, διότι πολλὰ τούτων τὰ ἀκούει ψαλλόμενα καὶ τὰ μανθάνει κατὰ τὸν ἐκκλησιασμόν¹⁹³. Φάλλει συνετῶς καὶ ὁ δυσκολευόμενος εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ἱερῶν κειμένων. «Καὶ μὴ μοι λεγέτω τις», τονίζει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος, «ὅτι πρὸ τῆς ἐρμηνείας οὐκ εἶδεν (δὲν ἐγνώριζεν) αὐτῆς (τῆς ἐρμηνευθεῖσης ρήσεως) τὴν δύναμιν»¹⁹⁴. Καὶ ἂν δὲν γνωρίζῃς «τὴν δύναμιν τῶν ρημάτων (λέξεων), αὐτὸ τῶς (πρὸ τούτου) τὸ στό-

μα παίδευσον τὰ ρήματα λέγειν (νὰ λέγῃ). Ἁγιάζεται γὰρ καὶ διὰ ρημάτων ἢ γλωττα, ὅταν μετὰ προθυμίας ταῦτα» λέγωνται¹⁹⁵. Τοῦλάχιστον, τὰς «ὕπακοάς μόνον διατήρησον... τῶν ψαλμῶν»¹⁹⁶, αἱ ὁποῖαι εἶναι εὐμνημιόνευτοι καὶ εὐκατάληπτοι. Ὡς π.χ. ἡ ὑπακοή, «ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ ἔλεος Αὐτοῦ»¹⁹⁷. Δηλαδὴ, ἐκ τῶν ψαλλομένων θείων λογίων, ἀπομνημιόνευε ὅσα δύνασαι. Ψάλλε ταῦτα αὐτούσια, ὡς ἐδόθησαν διὰ τῶν Ἁγίων. Προσπάθει δὲ νὰ νοήσῃς αὐτὰ κατὰ δύναμιν. Ἄν δὲ διδάσκῃς τὸν λόγον Κυρίου, ἐρμήνευε τὰ ψαλλόμενα εἰς τὸν λαόν, κατὰ τὴν πρᾶξιν τῶν ἁγίων Πατέρων.

ΚΑΙ ΕΚΤΟΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ

Χρησιμοποεῖ, λέγει ὁ αὐτὸς ἅγιος πατήρ, τὴν πνευματικὴν ψαλμωδίαν καὶ ἐκτὸς τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ. Καὶ κατὰ τὴν ἐργασίαν, «ἀλλὰ μάλιστα ἐν τραπέζῃ», «καὶ πρὸ τραπέζης καὶ μετὰ τράπεζαν»¹⁹⁸. Ἐπειδὴ ἡ πνευματικὴ μελωδία τῶν Χριστιανῶν δὲν ἔχει ἀνάγκην τόπου καὶ χρόνου, δύναται ὁ πιστὸς νὰ ψάλλῃ «ἐν παντί τόπῳ καὶ ἐν παντί καιρῷ», μάλιστα δὲ καὶ «κατὰ διάνοιαν»¹⁹⁹. «Ἐξέσσι (εἶναι δυνατόν) καὶ χωρὶς φωνῆς ψάλλειν, τῆς διανοίας ἐνδον ἡχοῦσης»²⁰⁰. Διὰ τοῦτο, ἡμπορεῖς νὰ ψάλλῃς ἐν τῇ καρδίᾳ πρὸς τὸν Θεόν, κἂν βαδίξῃς εἰς τὴν ἀγοράν, κἂν εἶσαι εἰς τὴν ὁδόν, κἂν εὐρίσκεσαι μετὰ τῶν φίλων, κἂν εἶσαι χειροτέχνης εἰς τὸ ἐργαστήριον «καθήμενος καὶ ἐργαζόμενος», κἂν εἶσαι στρατιώτης καὶ προσεδρεύῃς εἰς τὸ δικαστήριον²⁰¹. Διότι ἡ ψαλμωδία αὕτη τῆς καρδίας δὲν ἔχει ἀνάγκην «τέχνης» καὶ χρόνου, «ἀλλὰ προαιρέσεως... γενναίας μόνον»²⁰².

Δυστυχῶς, «πορνικὰ ἄσματα αἱ δαίμονες εἰσάγοντες, ἅπαντα» ἀνατρέπουν εἰς τὸν ἀνθρώπινον βίον²⁰³. Διὰ τῶν «ἔξωθεν ἁσμάτων», προέρχονται: «βλάβη καὶ ὀλεθρος καὶ πολλὰ» ἄλλα «δεινὰ»²⁰⁴. Τὰ δὲ «ἀσελγέστερα καὶ παρανομιώτερα τῶν ἁσμάτων τούτων» κάμνουν τὴν ψυχὴν «ἀσθενεστέραν... καὶ μαλακωτέραν»²⁰⁵ καὶ πρὸς πᾶσαν ἤτταν ἔτοιμον. Διὰ τοῦτο, «ψαλμὸς τὴν αἰσχροὴν μελωδίαν» θεραπευσάτω, ἐντέλλεται ὁ Μ. Βασίλειος²⁰⁶. «Ἐνθα... μέλη

πνευματικά, ἢ τοῦ (Ἁγίου) Πνεύματος ἐπίπταται Χάρις», ἢ δὲ ποία «καὶ τὸ στόμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀγιάζει»²⁰⁷. Ταῦτα τὰ ἄσματα τῆς ὀρθοδόξου ψαλμωδίας ἄδετε, καὶ ταῦτα διδάσκετε, λέγει ὁ ἅγιος Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Καὶ εἰς τοὺς «παῖδας» καὶ εἰς τὰς «γυναῖκας» καὶ εἰς πάντα ἄνθρωπον²⁰⁸. Διὰ τῆς θείας ψαλμωδίας, περιτείχισον τοὺς ἰδικούς σου καὶ τὸν ἑαυτὸν σου ἀπὸ τὰ ἄσματα τοῦ ἐχθροῦ, τὰ ὅποια σήμερον πανταχοῦ ἄδονται, καὶ «ποίησον ἐκκλησίαν τὸ δωματίον σου»²⁰⁹. Ἵνα δαίμονες φυγαδεύωνται καὶ ὁ Θεὸς δοξάζεται «διὰ βίου ὀρθοῦ καὶ θυσίας αἰνέσεως», πρὸς ἐν Χριστῷ σωτηρίαν ψυχῶν²¹⁰.

ΚΕΙΜΕΝΑ

ΑΞΙΑ ΤΗΣ ΨΑΛΜΩΔΙΑΣ

«Ψαλμὸς γαλήνη ψυχῶν, θραβευτῆς εἰρήνης, τὸ θορυβοῦν καὶ κυμαῖνον τῶν λογισμῶν καταστέλλων. Μαλάσσει μὲν γὰρ τῆς ψυχῆς τὸ θυμιούμενον, τὸ δὲ ἀκόλαστον σωφρονίζει. Ψαλμὸς φιλίας συναγωγός, ἔνωσης διεστώτων, ἐχθραίνοντων διαλλακτῆριον. Τίς γὰρ ἔτι ἐχθρὸν ἠγεῖσθαι δύναται, μεθ' οὗ μίαν ἀφήκε πρὸς Θεὸν φωνήν; Ὡστε καὶ τὸ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀγάπην ἢ ψαλμωδία παρέχεται, οἶονεὶ σύνδεσμόν τινα πρὸς τὴν ἔνωσην τὴν συνωδίαν ἐπινοήσασα καὶ εἰς ἐνὸς χοροῦ συμφωνίαν τὸν λαὸν συναρμολόγουςα. Ψαλμὸς δαιμόνων φυγαδευτήριον, τῆς τῶν ἀγγέλων βοηθείας ἐπαγωγὴ ὄπλον ἐν φόβοις νυκτερινοῖς, ἀνάπαυσις κόπων ἡμερινῶν νηπίοις ἀσφάλεια, ἀκμάζουσιν ἐγκαλλώπισμα, πρεσβυτέροις παρηγορία, γυναιξὶ κόσμος ἀρμολογίας. Τὰς ἐρημίας οἰκίζει, τὰς ἀγορὰς σωφρονίζει· εἰσαγωμένους στοιχεῖωσις, προκοπτόντων αὔξησις, τελειομένων στήριγμα, Ἐκκλησίας φωνή. Οὗτος τὰς ἑορτὰς φαιδρύνει, οὗτος τὴν κατὰ Θεὸν λύπην δημιουργεῖ. Ψαλμὸς γὰρ καὶ ἐκ λιθίνης καρδίας δάκρυον ἐκκαλεῖται· ψαλμὸς τὸ τῶν ἀγγέλων ἔργον, τὸ οὐράνιον πολίτευμα, τὸ πνευματικὸν θυμίαμα. Ὡ τῆς σοφῆς ἐπινοίας τοῦ διδασκάλου, ὁμοῦ τε ἄδειν ἡμᾶς καὶ τὰ λυσιτελεῖ μανθάνειν μηχανωμένου! Ὅθεν καὶ μᾶλλον πῶς ἐντυποῦται ταῖς ψυχαῖς τὰ διδάγματα» (Μ. Βασιλείου, ΒΕΠΕΣ, 52, 12).

«Καὶ καθάπερ, ἔνθα θόρβορος, χοῖροι τρέχουσιν, ἔνθα δὲ ἀρώματα καὶ θυμιάματα, μέλιτται κατασκηνοῦσιν, οὕτως, ἔνθα μὲν ἄσματα πορνικά, δαίμονες ἐπισωρεύονται, ἔνθα δὲ μέλη πνευματικά, ἢ τοῦ Πνεύματος ἐπίπταται Χάρις, καὶ τὸ στόμα καὶ τὴν ψυχὴν ἀγιάζει» (Χρυσόστομου, ΡG. 55, 157).

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ ΨΑΛΜΩΔΙΑ

«Αλλά και τούτο προσήκει μὴ παραδραμεῖν ἀθεώρητον, ὅτι οὐ κατὰ τοὺς ἕξω τῆς ἡμετέρας σοφίας μελοποιούς καὶ ταῦτα τὰ μέλη (τὰ ἐκκλησιαστικά) πεποιήται. Οὐ γὰρ ἐν τῇ τῶν λέξεων τόνῳ κείται τὸ μέλος, ὡσπερ ἐν ἐκείνοις ἔστιν ἰδεῖν, παρ' οἷς, ἐν τῇ ποιῆ τῶν προσφιδίων συνθήκη, τοῦ ἐν τοῖς φθόγγοις τόνου βαρυνομένου τε καὶ ὀξυτονοῦντος καὶ βραχυνομένου τε καὶ παρατείνοντος, ὁ ρυθμὸς ἀποτίκτεται, ἀλλὰ καὶ ἀκατάσκευόν τε καὶ ἀνεπιτήδευτον τοῖς θείοις λόγοις ἐνεύρας τὸ μέλος, ἐρμηγεύειν τῇ μελωδίᾳ τὴν τῶν λεγομένων διάνοιαν βούλεται, τῇ ποιῆ συνδιαθέσει, τοῦ κατὰ τὴν φωνὴν τόνου τὸν ἐγκείμενον τοῖς ῥήμασι νοῦν, ὡς δυνατὸν, ἐκκαλύπτων» (Γρηγορίου Νύσσης, PG. 44, 444).

ΔΙ' ΑΠΑΡΑΧΑΡΑΚΤΩΝ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

«Μὴ περιβαλλέτω μέντοι τις αὐτὰ τοῖς ἕξωθεν πιθανοῖς ῥήμασι, μηδὲ πειραζέτω τὰς λέξεις μεταποιεῖν, ἢ ὅλως ἐναλλάσσειν· ἀλλ' οὕτως ἀτεχνῶς τὰ γεγραμμένα λεγέτω καὶ ψαλλέτω, ὡσπερ εἴρηται, ὑπὲρ τοῦ καὶ τοὺς διακονήσαντας ἀνθρώπους αὐτὰ ἐπιγινώσκοντας τὸ ἑαυτῶν συνεύχεσθαι ἡμῖν· μᾶλλον δέ, ἵνα καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ λαλήσαν ἐν τοῖς Ἁγίοις, θεωροῦν τοὺς παρ' αὐτοῦ λόγους ἐνηχηθέντας ἐκείνοις, συναντιλαμβάνηται ἡμῖν. Ὅσα γὰρ τῶν Ἁγίων ὁ θίος βελτίων τῶν ἄλλων ἐστί, τοσοῦτω καὶ τὰ παρ' αὐτῶν ῥήματα τῶν παρ' ἡμῶν συντιθεμένων βελτίονα καὶ ἰσχυρότερα ἢ τις εἴποι δικαίως. Ἐν τούτοις γὰρ εὐηρέστησαν τῷ Θεῷ καὶ, ταῦτα λέγοντες, ὡς εἶπεν ὁ Ἀπόστολος, κατηγωνίσαντο βασιλείας, εἰργάσαντο δικαιοσύνην, ἐπέτυχον ἐπαγγελιῶν, ἔφραξαν στόματα λεόντων, ἔσθεσαν δύναμιν πυρός, ἔφυγον στόματα μαχαίρας, ἐνεδυναμώθησαν ἀπὸ ἀσθενείας, ἐγενήθησαν ἰσχυροὶ ἐν πολέμῳ, παρεμβολὰς ἐκλίναν ἄλλοτρίων, ἔλαβον γυναῖκες ἐξ ἀναστάσεως τοὺς νεκροὺς αὐτῶν» (Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ, 32, 28).

ΤΡΟΠΟΣ ΨΑΛΜΩΔΙΑΣ

«Ψάλλετε συνετώς. Μὴ διὰ κιθαρῶν, ὡς οἱ πρῶην· τούτο γὰρ τὸ συνετώς» (Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ, 32, 117).

«Ὅταν οἱ ψάλλοντες ψάλλωσιν, «ὥστε τὴν μελωδίαν τῶν ῥημάτων ἐκ τοῦ ρυθμοῦ τῆς ψυχῆς καὶ τῆς πρὸς τὸ πνεῦμα συμφωνίας προσφέρεσθαι, οἱ τοιοῦτοι ψάλλουσι μὲν τῇ γλώσσῃ, ψάλλοντες δὲ καὶ τῇ νοῦ, οὐ μόνον ἑαυτοὺς, ἀλλὰ καὶ τοὺς θέλοντας ἀκούειν αὐτῶν μεγάλως ὠφελοῦσιν ... Οὕτως οἱ ἱερεῖς ψάλλοντες εἰς ἀταραξίαν τὰς ψυχὰς τῶν λαῶν καὶ εἰς ὁμόνοιαν αὐτὰς τῶν ἐν οὐρανοῖς χορευόντων προσεκαλοῦντο. Τὸ ἄρα μετὰ μέλους λέγεσθαι τοὺς ψαλμοὺς οὐκ ἔστιν εὐφωνίας σπουδή, ἀλλὰ τεκμήριον τῆς ἀρμονίας τῶν ἐν τῇ ψυχῇ λογισμῶν. Καὶ ἡ ἐμμελής δὲ ἀνάγνωσις σύμβολόν ἐστι τῆς εὐρύθμου καὶ ἀχειμάστου καταστάσεως τῆς διανοίας. Καὶ γὰρ τὸ αἰνεῖν τὸν Θεόν, ἐν κυμβάλοις εὐήχοις καὶ κιθάρα καὶ δεκαχόρδῳ ψαλτηρίῳ, σύμβολον πάλιν ἦν καὶ σημαντικὸν τοῦ συγκεῖσθαι μὲν νομίμως τὰ μέλη τοῦ σώματος ὡς χορδὰς, τοὺς δὲ λογισμοὺς τῆς ψυχῆς ὡς κύμβαλα γίνεσθαι, καὶ λοιπὸν τῇ ἤχῃ καὶ τῇ νεύματι τοῦ πνεύματος ταῦτα πάντα κινεῖσθαι καὶ ζῆν, ὥστε, κατὰ τὸ γεγραμμένον, τῷ πνεύματι τὸν ἄνθρωπον ζῆν μὲν καὶ τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦν... Τῇ γὰρ τῶν ῥημάτων μελωδίᾳ συνδιατιθεμένη (ἢ ψυχῇ) ἐπιλανθάνεται τῶν παθῶν καὶ χαίρουσα ὀλέπει πρὸς τὸν νοῦν τὸν ἐν Χριστῷ, λογιζομένη τὰ βέλτιστα» (Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ, 32, 27).

«Τὸ γὰρ ζητούμενον ἐνταῦθα, ψυχὴ νήφουσα, διεγχευμένη διάνοια, καρδίκα κατανευγμένη, λογισμὸς ἐρρωμένος, συνειδὸς ἐκκεκαθαρισμένος. Ἐὰν ταῦτα ἔχων εἰσέλθῃς εἰς τὸν ἅγιον τοῦ Θεοῦ χορόν, παρ' αὐτὸν δυνήσῃ στήναι τὸν Δαυῖδ. Ἐνταῦθα οὐ χρεῖα κιθάρας, οὐδὲ νεύρων τεταμένων, οὔτε πλήκτρον καὶ τέχνης, οὐδὲ ὀργάνων τινῶν· ἀλλ' ἐὰν θέλῃς, σὺ σαυτὸν ἐργάσῃ κιθάραν, νεκρώσας τὰ μέλη τῆς σαρκὸς καὶ πολλὴν τῷ σώματι πρὸς τὴν ψυχὴν ποιήσας τὴν συμφωνίαν. Ὅταν γὰρ μὴ ἐπιθυμῇ κατὰ τοῦ πνεύματος ἢ σάρξ, ἀλλ' εἴκη τοῖς ἐπιτάγμασι τοῖς ἐκείνου, καὶ εἰς πέρας ἄγῃ ταύτην ἐπὶ τὴν ἀρίστην καὶ θαυμαστὴν ὁδόν, οὕτως ἐργάσῃ μελωδίαν πνευματικὴν» (Χρυσόστομου, PG. 55, 158).

ΠΑΡΑΠΟΜΠΑΙ

- 1) 2 Πέτρ. α' 21.
- 2) Αὐτόθι.
- 3) Πρακτικῶν Ζ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, Μ. 13, 17.
- 4) Ἁγίου Δαλματίου, Μ. 4, 1257.
- 5) Ματθ. ζ' 13.
- 6) Ματθ. ιε' 14.
- 7) Αὐτόθι.
- 8) Ματθ. ζ' 15.
- 9) Χρυσοστόμου, PG. 57, 316.
- 10) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ, 32, 117.
- 11) Ψαλμ. 46, 8.
- 12) Χρυσοστόμου, PG. 49, 379.
- 13) Χρυσοστόμου PG. 55, 462.
- 14) Τοῦ αὐτοῦ, PG. 48, 1056.
- 15) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ, 32, 117.
- 16) Χρυσοστόμου, PG. 48, 853.
- 17) Ἀμώς ε' 23.
- 18) Ψαλμ. 150, 1.
- 19) Ψαλμ. 150, 3.
- 20) Αὐτόθι.
- 21) Ψαλ. 150, 4.
- 22) Αὐτόθι.
- 23) Ψαλ. 150, 5.
- 24) Αὐτόθι.
- 25) Ἐξόδ. κθ' 38.
- 26) Λευιτ. δ' 3.
- 27) Ἀριθμ. ζ' 29.
- 28) Χρυσοστόμου, PG. 48, 880.
- 29) Αὐτόθι.
- 30) Αὐτόθι.
- 31) Χρυσοστόμου, PG. 55, 497.
- 32) Αὐτόθι.
- 33) Χρυσοστόμου, PG. 55, 494.
- 34) Αὐτόθι.
- 35) Αὐτόθι.
- 36) Αὐτόθι.
- 37) Χρυσοστόμου, PG. 55, 497 - 498.
- 38) Χρυσοστόμου, PG. 55, 498.
- 39) Χρυσοστόμου, PG. 48, 903.
- 40) Δευτερ. ιβ' 5.
- 41) Ψαλ. 131, 13.
- 42) 3 Βασιλ. ζ' 38.
- 43) Χρυσοστόμου PG. 48, 880.
- 44) Χρυσοστόμου, PG. 48, 900.
- 45) Χρυσοστόμου, PG. 48, 878.
- 46) Δαν. γ' Προσευχή, 14.
- 47) Ψαλμ. 136, 3.
- 48) Ψαλ. 136, 2.
- 49) Χρυσοστόμου, PG. 48, 878.
- 50) Ψαλ. 136, 4.
- 51) Ψαλ. 136, 5 - 6.
- 52) Χρυσοστόμου, PG. 49, 379.
- 53) Χρυσοστόμου, PG. 48, 880.
- 54) Ματθ. κζ' 33 - 35.
- 55) Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Μ. 4, 861.
- 56) Δοξολογίας.
- 57) Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Μ. 4, 861.
- 58) Χρυσοστόμου, PG. 48, 880.
- 59) Αὐτόθι.
- 60) Χρυσοστόμου, PG. 48, 881.
- 61) Χρυσοστόμου, PG. 48, 858.
- 62) Αὐτόθι.
- 63) Ψαλ. 32, 3.
- 64) Μ. Βασιλείου, ΒΕΠΕΣ, 52, 64.
- 65) Ἰωάν. δ' 21.
- 66) Ἰωάν. δ' 23.
- 67) 1 Κορινθ. ε' 7.
- 68) Ψαλ. 46, 8, καὶ Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ, 32, 117.
- 69) Χρυσοστόμου, PG. 48, 883.
- 70) Αὐτόθι.

- 71) Αὐτόθι.
 72) Χρυσοστόμου, PG. 48, 853.
 73) Ἄμώς ε' 23, καὶ Χρυσ.
 ἔνθ' ἄνωτ.
 74) Γρηγορίου Θεολόγου, PG.
 36, 429.
 75) Αὐτόθι.
 76) Γαλάτ. ε' 3 - 4.
 77) Χρυσοστόμου, PG. 48, 859.
 78) Γαλ. ε' 4.
 79) Ἐπιφανίου Κύπρου, PG.
 41, 160.
 80) Μ. Βασιλείου, ΒΕΠΕΣ,
 55, 329 - 330.
 81) Χρυσοστόμου, PG. 62, 255-
 256.
 82) Φιλίπ. γ' 2.
 83) Χρυσοστόμου, PG. 62, 256.
 84) Μ. Βασιλείου, PG. 31,
 1236.
 85) Γρηγορίου Θεολόγου, PG.
 36, 429.
 86) Χρυσοστόμου, PG. 48, 854.
 87) Χρυσοστόμου, PG. 48, 856.
 88) Μεγάλου Ἀποδείπνου, καὶ
 Ψαλ. 150, 3 - 5.
 89) Ἀποστόλου, Ψαλ. 28, 1.
 90) Ὅρθρου, καὶ Ψαλ. 50, 21.
 91) Μ. Βασιλείου, ΒΕΠΕΣ,
 52, 64.
 92) Αὐτόθι.
 93) Ἰωάν. δ' 23.
 94) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ,
 32, 228, καὶ Χρυσοστόμου,
 PG. 55, 173, 729.
 95) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ,
 32, 116 - 117.
 96) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ,
 32, 139.
 97) Μ. Βασιλείου, ΒΕΠΕΣ,
 52, 64.
 98) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ,
 32, 139.
 99) PG. 55, 728.
 100) Χρυσοστόμου, PG. 55, 494.
- 101) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ,
 32, 196.
 102) Χρυσοστόμου, PG. 55, 494,
 καὶ Μ. Βασιλείου, ΒΕ-
 ΠΕΣ, 52, 12.
 103) Γρηγορίου Νύσσης, PG. 44,
 481.
 104) Χρυσοστόμου, PG. 55, 497.
 105) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ,
 34, 368.
 106) Χρυσοστόμου, PG. 55, 498.
 107) Γρηγορίου Νύσσης, PG.
 44, 481.
 108) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ,
 34, 74.
 109) Μ. Βασιλείου, ΒΕΠΕΣ,
 52, 65.
 110) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ,
 32, 81.
 111) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ,
 32, 130.
 112) Ψαλ. 56, 9.
 113) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ,
 32, 139.
 114) Ἀποκαλ. ε' 8.
 115) Ἀνδρέου Καισαρείας, PG.
 106, 261.
 116) Ἀποκαλ. ιδ' 2.
 117) Ἀνδρέου Καισαρείας, PG.
 106, 341.
 118) Ἀποκαλ. ε' 6.
 119) Ἀνδρέου Καισαρείας, PG.
 106, 261.
 120) Χρυσοστόμου, PG. 57, 157.
 629.
 121) Γρηγορίου Νύσσης, PG.
 44, 444.
 122) Αὐτόθι.
 123) Αὐτόθι.
 124) Αὐτόθι.
 125) Χρυσοστόμου, PG. 55, 388,
 629, καὶ Μ. Ἀθανασίου,
 ΒΕΠΕΣ, 32, 25.
 126) Μ. Βασιλείου, PG. 31,
 537.

- 127) Μ. Βασιλείου, ΒΕΠΕΣ,
 52, 12.
 128) Βίου ἀγίου Παχωμίου, ΒΕ-
 ΠΕΣ, 40, 156.
 129) Μ. Βασιλείου, ΒΕΠΕΣ,
 52, 11.
 130) Μ. Βασιλείου, ΒΕΠΕΣ,
 52, 12.
 131) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ,
 32, 25. PG. 55, 629.
 132) Αὐτόθι.
 133) Αὐτόθι.
 134) Χρυσοστόμου, PG. 48,
 1056.
 135) Ἰωάν. δ' 23.
 136) PG. 55, 728.
 137) Μ. Βασιλείου, ΒΕΠΕΣ,
 52, 11.
 138) Συμεών Θεσσαλονίκης, PG.
 155, 624.
 139) Χρυσοστόμου, PG. 55, 208.
 140) Ψαλ. 46, 8.
 141) Χρυσοστόμου, PG. 55, 215.
 142) Χρυσοστόμου, PG. 62, 129,
 καὶ PG. 55, 654.
 143) Χρυσοστόμου, PG. 48,
 1056.
 144) Ἐφεσ. ε' 19.
 145) Αὐτόθι.
 146) Ἐφεσ. ε' 18.
 147) Χρυσοστόμου, PG. 62, 129.
 148) Χρυσοστόμου, PG. 55, 157,
 625.
 149) Αὐτόθι.
 150) Χρυσοστόμου, PG. 55, 215.
 151) Ψαλ. 32, 2.
 152) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ,
 34, 73.
 153) Μ. Βασιλείου, ΒΕΠΕΣ,
 52, 63 - 64.
 154) Μ. Βασιλείου, ΒΕΠΕΣ,
 52, 64.
 155) Αὐτόθι.
 156) Αὐτόθι.
 157) Αὐτόθι.
- 158) Αὐτόθι.
 159) Ρωμ. ιβ' 1.
 160) Χρυσοστόμου, PG. 60, 597.
 161) Αὐτόθι.
 162) Αὐτόθι.
 163) Χρυσοστόμου, PG. 60, 595.
 164) Γρηγορίου Νύσσης, PG.
 44, 441.
 165) Ἐβρ. ια' 10.
 166) Γρηγορίου Νύσσης, PG. 44,
 441.
 167) Αὐτόθι.
 168) Αὐτόθι.
 169) Γρηγορίου Νύσσης, PG.
 44, 440.
 170) Γρηγορίου Νύσσης, PG. 44,
 444.
 171) Ἰωάν. ιη' 36.
 172) Χρυσοστόμου, PG. 55, 495.
 173) Ψαλ. 46, 7.
 174) Ἰακ. ε' 13.
 175) Μ. Βασιλείου, PG. 31, 949.
 176) Συμεών Θεσσαλονίκης, PG.
 155, 624.
 177) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ,
 32, 26.
 178) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ,
 32, 27.
 179) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ,
 32, 29.
 180) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ,
 32, 28.
 181) Αὐτόθι.
 182) Αὐτόθι.
 183) Μ. Ἀθανασίου, ΒΕΠΕΣ,
 32, 29.
 184) Αὐτόθι.
 185) Αὐτόθι.
 186) Πράξ. ιστ' 31.
 187) Λουκ. ι' 16.
 188) Ἄμώς, ε' 23.
 189) Χρυσοστόμου, PG. 48, 853.
 190) Αὐτόθι.
 191) Χρυσοστόμου, PG. 48, 854.
 192) Χρυσοστόμου, PG. 55, 158.

- 193) Χρυσοστόμου, PG. 55, 166.
 194) Αὐτόθι.
 195) Χρυσοστόμου, PG. 55, 158.
 196) Χρυσοστόμου, PG. 55, 166.
 197) Ψαλ. 135, 1.
 198) Χρυσοστόμου, PG. 55, 157.
 199) Χρυσοστόμου, PG. 55, 158.
 200) Χρυσοστόμου, PG. 55, 139.
 201) Χρυσοστόμου, PG. 55, 158.
 202) Αὐτόθι.
 203) Χρυσοστόμου, PG. 55, 157.
 204) Αὐτόθι.
 205) Αὐτόθι.
 206) Μ. Βασιλείου, PG. 31, 461.
 207) Χρυσοστόμου, PG. 55, 157.
 208) Αὐτόθι.
 209) Χρυσοστόμου, PG. 55, 158.
 210) Χρυσοστόμου, PG. 55, 258.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΠΑΤΕΡΑΣ	3
«ΜΗ ΔΙΑ ΚΙΘΑΡΩΝ»	4
ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΗΣ ΠΑΛΑΙΑΣ ΕΠΟΧΗΣ	5
ΛΑΤΡΕΙΑ ΠΡΟΣΩΡΙΝΗ	6
«ΑΣΜΑ ΚΑΙΝΟΝ»	7
ΜΙΣΗΤΗ ΛΑΤΡΕΙΑ	8
ΠΤΩΣΙΣ ΕΙΣ ΙΟΥΔΑΙΪΣΜΟΝ	8
ΛΑΤΡΕΙΑ ΔΑΙΜΟΝΩΝ	10
ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΩΣ ΝΟΟΥΜΕΝ	10
Η ΨΑΛΜΩΔΙΑ	12
«ΨΑΛΛΑΤΕ ΣΥΝΕΤΩΣ»	14
«ΛΟΓΙΚΗΝ ΛΑΤΡΕΙΑΝ»	15
ΜΟΥΣΙΚΗ ΑΡΜΟΝΙΑ	16
ΜΕΛΩΔΙΚΩΣ ΚΑΙ ΑΓΙΩΣ	17
ΠΡΕΠΟΥΣΑ ΣΤΑΣΙΣ	18
ΚΑΙ ΕΚΤΟΣ ΤΟΥ ΝΑΟΥ	19
ΚΕΙΜΕΝΑ	21
ΠΑΡΑΠΟΜΗΑΙ	25